

קטע מתוך 'שכחת התכלית'// עמוס עוז ז"ל על פי הרצאה בכנס מורים, 1990.

"... גדולתם של מייסדי המפעל הציוני היתה לא רק בכך שהם קמו ומרדו נגד מציאות, לא רק בכך שהם קמו ושינו מציאות, אלא גם בכך שבכל התלהבותם ומרדנותם תמיד היו אנשים בעלי כבוד עמוק מאוד למציאות.

מי שלא מבין את המורכבות הזאת נמצא בצרה גדולה. מטוס לא יתרומם בלי תעוזת האדם לנסות לשנות את חוקי הטבע, שלא העניקו לנו כנפיים, ומצד שני מטוס לא יתרומם בלי שהמתכנן והמשרטט והבונה והמטיס את המטוס ירחשו כבוד עמוק מאוד למציאות ולחוקי הטבע. המורכבות הזאת, הרצון והלהט לשנות מה שניתן לשינוי, ועם זאת, הכבוד העמוק למציאות - זוהי עמדה אנושית שאני מכבד ביותר. אדם שמקבל את כל המציאות, את כל היש, בהשלמה גמורה הוא אדם פסיבי, קונפורמי, פטליסט, לעתים קרובות גם שמרן ללא תקנה. אדם שלא יעשה שום דבר בעל ערך.

לעומתו, אדם הסבור שדי לרצות - ומיד המציאות תציית לו, אדם שהטיעון היחיד שלו בוויכוח פוליטי, או בוויכוח אישי, או בוויכוח מקצועי, או בוויכוח משפחתי, הוא "אבל אני רוצה", או "מגיע לי", או "יש לי זכות" - אדם כזה הוא מסוכן ולעתים גם הרסני.

השפע, המגוון, השוני, הפלורליזם של עם ישראל ושל המפעל הציוני, הם בפוטנציה מקור ברכה גדול. מי שמתבונן בישראל מבחוץ עלול להתרשם כי לפניו מין מגדל בבל: אי אפשר למצוא שני יהודים שיסכימו זה עם זה. הלא מדינת ישראל היא לא עם, היא לא מדינה, היא לא חברה, אלא אוסף של נימוקים...

אם תשאלו אותי איך מגדל בבל זה לא נפל כשכל סוס ציוני משך לכיוון אחר, וכל הוגה דעות ציוני היתה לו תכנית מתאר משלו, וכל רסיוס קבוצה ציונית היה לו רצפט משלו איך לבנות את הארץ ואיפה לבנות אותה ובאיזה אמצעים, ומה לעשות עם אויבים ומה לעשות עם ידידים ומה לעשות בכלכלה, איך מגדל בבל כזה לא קרס - התשובה היא שקל מאוד לראות את המבדיל, את הדיפרנציאל, כי הוא מובן מאליו. קשה מאוד לראות את האינטגרל, את המלכד. אבל יש אינטגרל. יש כוח מלכד, שאפשר לנסח אותו בפשטות, בשורה פשוטה משיר ישן: "פה בארץ חמדת אבות/ תתגשמה כל התקוות."

בוודאי שלא יכולות להתגשם כל התקוות של הציונות. קודם כול מפני שלעולם לא מתגשמות כל התקוות. הדרך היחידה לשמור על שלמותו של חלום היא לא לנסות להגשים אותו. המעשה הציוני הוא חלום שהתגשם, וכמו בנישואין וכמו בגידול ילדים וכמו בכתיבת ספר וכמו בחרישת תלם וכמו בבניית בית וכמו בלימוד מקצוע - ברגע שהגשמת את החלום הוא תמיד פחות מרהיב, פחות אידיאלי, מכפי שהיה כשעדיין היה רק חלום.

מי שמאוהב בחלומות שלו, שלא ינסה להגשים אותם. מי שמנסה להגשים את חלומותיו כדאי שידע שמחיר ההגשמה הוא פשרה, ואני לא מדבר עכשיו רק על פשרה ישראלית-ערבית, או פשרת גבולות, אני מדבר על פשרה במובן העמוק ביותר, פשרה עם המציאות. פשרה עם האילוצים, פשרה עם הזולת מבית ומחוץ. כיוון שהתקוות הציוניות השונות גם סתרו זו את זו, אחד רצה כך והשני רצה אחרת, יצאה מין פשרה שלא משמחת ביותר אף אחד מבעלי החלומות.

אבל יש עוד דבר שמקופל בשורה הנאיבית הזאת, "פה בארץ חמדת אבות תתגשמה כל התקוות": "כל התקוות". שימו לב, בניגוד למפעלים אחרים בעולם הרחב, בניגוד לתנועות חברתיות אחרות בעולם, בניגוד למשטרים אחרים בעולם, היומרה היתה גדולה מאוד, שתתגשמה כל התקוות. לא שתיים-שלוש תקוות, כמו בכותרת ספרו של יהודה עמיחי, אלא כל התקוות. לא פחות.

ובכן: שפע, מגוון, פלורליזם, אנשים מאמינים ואנשים שאינם מאמינים, מקסימליסטים ומינימליסטים, אנשים שתופסים את תרבות ישראל כך ואנשים שתופסים את תרבות ישראל אחרת, אנשים שהאידיאל החברתי שלהם הוא כזה ואנשים שהאידיאל החברתי שלהם הוא ההפך מזה, כולם יכולים, בפוטנציה, להפרות זה את זה. כזאת היא קרקע גידולה של תרבות - היא עשויה לפרוח דווקא במקום שיש מפגש של ניגודים, של מתחים, של שוניות, של מוזרויות. מי שרואה רק את פני השטח וחושב שהמתחים והניגודים הם קללה, שצריך למהר להתאחד, כדאי לו להרהר בכך שבמתחינו ובניגודינו ובוויכוחינו יש אולי יותר עוצמה מאשר בהליכה הסורית או העיראקית במלוכד, בשלשות, לקראת אובדן, לקול תופו של איזה מתופף. טוב שהישראלים אינם עם שמסתדר בשלשות ואינם עם שצועד לקצב של מתופפים, אלא עם שנעצר וחושב ואומר: רגע, רגע, מה הוא מתופף לי שם. ראשית, אני מכיר את הדוד שלו, אז שלא יתופף לי. שנית, בן דודו היה אתי בכיתה והוא לא מציאה כל כך גדולה, מה הוא חושב את עצמו. ושלישית, מה פתאום תוף, אני בעד כינורות. רביעית, אני לא הולך בשלשות.

אלה אינן חולשות. אלה מקורות עוצמתנו בהווה וזה אולי הגרעין להתחדשות התרבותית-היצירתית של החברה הזאת.

המטרה, או התכלית, איננה - ואסור שתהיה - רק שחזור של איזשהו קטע מן העבר. שחזור של מלכות דוד או שלמה, או שחזור של העיירה היהודית, או שחזור של הקוקו והסרפן, או שחזור של חומה ומגדל. התכלית האחרונה של המפעל הציוני היא לשחרר את כוחות היצירה שמקופלים בישראלים כיחידים, כקבוצות, כעם.

האם זה מצליח? הולך ונכשל? מצליח למרות הכישלונות? נכשל למרות ההצלחות? השאלה פתוחה.

שאלות לעיון:

- כיצד מסביר עמוס עוז ז"ל את תפקידו של החלום ואת תפקיד הפשרה? מה הנחיצות של כל אחד מהם?
- מה הקשר בין ריבוי החלומות של הציונות ושל היהדות בכלל - לבין עקרון "הפשרה"?